

3. Іван Мазепа та його епоха. Зб. наук, праць / редколегія: О. В. Рудник (голова) та ін. Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2019. 172 с.
4. Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. Київ : Видавництво «Україна», 2003. 240 с.
5. Мазепа: Збірник. Київ : Мистецтво, 1993. 240 с.
6. Оглоблин О. Іван Мазепа та його доба. Нью-Йорк – Париж – Торонто, 1960. 408 с.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. Київ : Либідь, 1992. 608 с.
8. Смолій В., Іван Мазепа. *Володарі гетьманської булави: історичні портрети*. Київ, 1994. С. 385–402.
9. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. Київ : Либідь, 1994. 240 с.
10. Таирова-Яковлева Т.Г. Іван Мазепа и Российская империя: история «предательства». Москва : Издательство Центрполиграф, 2011. 525 с.
11. Чухліб, Т. В. Шлях до Полтави: Україна і Росія за доби гетьмана Мазепи. Київ : Наш час, 2008. 263 с.
12. Історіографічна класика. Антологія української історичної думки XIX-XX ст. / відп. ред. і авт. вступ. слова В. Смолій. Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2020. 600 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-270-1-18>

УКРАЇНЬСЬКА ЖАННА Д'АРК

*Присвячується
120-й річниці з дня народження
Олександри Соколовської*

Онищук В. Л.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, 2 курсу,
спеціальності 014 Середня освіта (Історія),
т.в.о. директора Новоград-Волинського ліцею з посиленою військово-
фізичною підготовкою Житомирської обласної ради
м. Новоград-Волинський, Житомирська область, Україна*

У кожній країні є своя Жанна д'Арк. На Житомирщині такою національною героїнею є діва-воїн із Горбулева, яка народилася 1 грудня 1902 р. – Олександра Соколовська, була останньою восьмою дитиною

дяка Тимофія Соколовського та Явдохи Квасніцької. Це була одна з сімей української патріотичної сільської інтелігенції, які стали одними з ідеологів та організаторів Національно-визвольної війни українства 1917–1920-х рр. Саме зусиллями родини Соколовських Горбулівське земське парафіяльне училище у 1917 р. було переформоване в україномовну гімназію. Її директором стала дружина старшого брата Дмитра Соколовського – Надія. Але, оскільки родина Соколовських, що дала Україні чотирьох отаманів, боролася проти більшовиків, то більшість відомостей про неї у радянські часи було приховано, а їх імена стерті з історії. Правда про отаманський рух під час Громадянської війни у наші часи стала доступною завдяки розвідкам науковців та письменників, що об'єдналися довкола історичного клубу «Холодний Яр», який очолює історик Роман Коваль. У своїй книжці «За волю і честь» історик згадує і про Марусю-Олександру Соколовську. З початком російсько-української війни родина активно приєднується до збройної боротьби. Наймолодший з братів Олексій першим взяв зброю до рук. Зібрав дві сотні козаків та пішов вибивати більшовиків з Радомишля. Але вже 5 січня 1919 року після придушення більшовицького заколоту в Коростишеві Олексія було вбито. Довгий час не було відомо, де похований Олексій Соколовський. Після смерті брата бере шаблю до рук Дмитро Соколовський, старший за нього на шість років. Батько, 67-річний Тимофій Соколовський, очолює штаб повстанського загону. Вже у березні 1919 року загін Дмитра Соколовського, що налічує до 8000 бійців, продовжує боротьбу, атакуючи більшовиків по всьому Центральному Поліссі – від Київщини до Новограда-Волинського, його зона бойових дій «розляглася на 150 верст у довжину та на 75 верст у ширину, де отамана всі знали, надзвичайно шанували, та допомагали – хто чим міг», пише того року газета «Трудова громада». Отаман Соколовський підтримує зв'язок з іншими поліськими загонами, зокрема Ілька Струка, що воює на півночі Київщини, Івана Галаки на Чернігівщині, а також отаманами Поділля й Наддніпрянщини. Зазнавши кількох поразок, більшовики кидають проти загонів Соколовського два додаткових піхотних полки та кавалерію. На поміч поліським повстанцям армія УНР висилає загони отамана Волинця з Поділля, які наприкінці квітня 1919 р. разом із соколовцями б'ють червоних у Горбуліві та околицях і в травні поновлюють владу УНР у Радомишлі, а в червні разом із загонами Колесниченка й Палієнка – у Новограді-Волинському. У відповідь більшовики проводять спецоперацію – за обіцяні «мільйони рублів» вербують кума отамана Дмитра Соколовського, який і вбиває в ніч на 8 серпня його пострілом з-за вікна під час наради в рідному Горбуліві. Під час поховання Дмитра більшовики обстріляли похоронну процесію, після чого Дмитро Соколовський таємно вночі був похований на кладовищі села Корчівка поруч з Горбулевим. Місце

поховання Дмитра Соколовського зберігалося в таємниці 90 років. Після смерті брата на чолі повстанців стає старший брат – Василь Соколовський, який формує із загону бригаду імені Дмитра Соколовського, що в складі I-го корпусу Армії УНР бере участь у наступі на Київ. Українці розбивають більшовиків на більшій частині Центрального Полісся, відновлюючи контроль над Житомиром, однак від рук зрадників гине й третій брат з родини Соколовських – Василь Соколовський [2]. Останній з чотирьох братів – Степан – має сан священника, що не дозволяє йому воювати, а потрібно було обирати отамана. Оскільки магія прізвища Соколовських була дуже сильна, то погляд повстанців зупинився на Олександрі, яка воювала разом із братами. Саме учителькою її називали в своїх дослідженнях історики. І тільки згодом з'ясувалося, що вона через війну не змогла закінчити повний курс навчання (була гімназисткою 4 класу), але уже викладала дітям у гімназії. Тому ніхто із дослідників не здогадувався, що ця вчителька така юна. Дівчина була зв'язковою, маючи ораторські здібності, їздила по селах, вербувала повстанців. Один із них – письменник Клим Поліщук так описував її: *«Вона була в чоботях із острогами, короткій спідниці, синій чумарці і сірій шапці з червоним шликом, вздовж якого виписано чорнилом: «Смерть ворогам України!»*. На прадавньому древлянському капищі Горбулева – Дівч-горі – 16-річна дівчина справляє ритуал козацької посвяти. Розповідають, що вона набрала в кубанку-шапку жорстви і поклялася: *«Нехай кожен камінь цей упаде на голову ворогам!»*. І Саша Соколовська, молода вродлива дівчина з трішки рудавим волоссям і веснянками, стала отаманом Марусею. Маруся очолила загін із 1000 козаків – 300 кінних і 700 піших вояків. В серпні 1919 р. вони разом із частинами Української Галицької Армії наступали на Київ. Сотник УГА Василь Бачинський, який зі своєю частиною пробивався до столиці, зустрівся тоді з Марусею в селі Вересах біля Житомира. Перше, на що він звернув увагу, це «гострий погляд, сміливий вояцький зір» дівчини і «кріс через плече». Маруся хотіла приєднатися до галичан. Красзнавець Петро Лісовий переповідає спогади інших безпосередніх очевидців про Марусю Соколовську: *«Була дуже сміливою, першою кидалась в атаку, швидко приймала рішення, миттєво оцінивши обстановку. Її накази не обговорювалися. Статечні сільські дядьки навіть побоювалися невисокої на зріст, але відчайдушною дівчини»*. У 1920 р. зі своїм нареченим Оверком Куравським, братом Степаном і вірним козацтвом Маруся рушила на південь, на Поділля. То був час українсько-польської спілки. На початку листопада 1920 р. її загін перебував неподалік Козятина. Маруся намагалася пробитися через фронт на з'єднання з армією УНР. Але перевага червоних частин у прифронтовій смузі стала цьому на заваді. Тож довелося її війську відійти на південь на певну відстань від театру

бойових дій. А вранці 10 листопада більшовики перейшли в наступ по всій лінії фронту, і армія УНР почала відступати, віддаляючись від загону Соколовських. Тому мусила Маруся продовжити боротьбу в тилу червоної армії. Вже 14 листопада 1920 р. в містечку Вахнівці (нині це село в складі Липовецького району Вінницької області) гайдамаки Марусі вщент розтрошили продзагін 24-ї залізної дивізії. Після цього вони розігнали продзагін у селі Брицьке того ж повіту, забравши при цьому загарбаний червоними фураж. Із цього ж села кілька чоловік зголосилося до загону Марусі, а її брат, отець Степан за сестрою далі не пішов, вирішив залишитися у Вахнівцях і служити тут у церкві. Маруся в Брацлавському повіті з'єдналася з трьома повстанськими відділами. Об'єднаний загін очолили Артем Онищук і Маруся Соколовська [3]. Слава про героїчну боротьбу Марусі та інших членів родини Соколовських поширилася по всьому Поліссі. Постановою Директорії УНР вдові отамана Дмитра – Надії Соколовській було призначено пенсію. Немає і точних даних про загибель Марусі Соколовської. Є припущення, що загін Соколовської був розбитий регулярними частинами червоної армії, а важко поранену Марусю замучили до смерті. Про існування її могили твердив і Клим Поліщук у книзі «Червоне марево. Нариси і оповідання з часів революції». Він навіть описав могилу, на ній була нібито табличка: *«Тут спить донька України Маруся Соколовська, родом із Горбулева Радомишльського повіту. Боролася за право. Загинула від руки зрадника. Прохожий, схили голову перед її завчасною могилою!»*. Але в родині Соколовських існувала інша версія. Тут стверджували, що Марусю не вбили, а вона із сотнею козаків гайнула за Дунай, а потім виїхала до Канади. Рідня тихо раділа, що їй вдалося вберегтися. Можливо, якийсь час Маруся жила в таборах інтернованих у Румунії або Польщі. Напевне, поруч був і Оверко Куравський. А в Канаду Маруся якщо і виїхала, то, напевне, жила там під чужим ім'ям, може, тому що хотіла вберегти свою родину від більшовицьких переслідувань [2]. Після падіння радянської влади в Горбулеві були відновлені могили членів родини Соколовських та встановлено пам'ятник козакам і козачкам «соколовцям», що полягли в українсько-радянській війні 1917-1921 рр. Увіковічив пам'ять про Олександру і письменник Василь Шкляр у своєму історичному романі «Маруся». Ось як він описав Марусю у своєму творі: *«Спершу вони побачили хмару куряви, яка швидко наближалася в їхній бік, Це був добре виряджений почет отамана Соколовського, якого вони виглядали, і попереду, видно, їхав сам отаман ... Щоправда, і верхівець той був невеличкий, – як на отамана, зовсім дрібний, – а те, що вони побачили ще через хвилю, ошелешило не тільки поручника Гіряка. ... однак приголомшив їх вершник на тому коні чи, певніше сказати, вершниця, бо то була дівчина із золотою косою, що спадала на ліве плече з-під*

козацької смушевої шапки. Зодягнута була як парубок За плечима у дівчини був короткий австрійський карабін, ремінець... З маківки сивої шапки конусом звисав червоний шлик, і коли кінь, ще гарячий від бігу, крутнувся на місці... Мирон прочитав на шлику гасло, написане синім чорнилом: «СМЕРТЬ ВОРОГАМ УКРАЇНИ!» [4].

13 листопада 2021 року в Коростишеві під час урочистого відкриття монумента на честь отаманів Соколовських Василь Шкляр назвав Марусю Соколовську українською амазонкою і нашою Жанною д'Арк. На стелі викарбувані відомі слова відважної дівчини: «*Мужність там, де є любов до України*» [1].

Література:

1. На Житомирщині з'явився монумент отаманів Соколовських URL: <https://litgazeta.com.ua> (дата звернення: 16.10. 2022).
2. Отамани з родини Соколовських URL: <https://bandera.lviv.ua> (дата звернення: 15.10. 2022).
3. Чужа О. Легенда про поліську отаманку Марусю. URL: <https://zakarpattia.net.ua> (дата звернення: 15.10. 2022).
4. Шкляр В. Маруся. Харків, 2017. 384 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-270-1-19>

ПОВЕРНЕННЯ З НЕБУТТЯ: ВОЛОДИМИР ОСТРОВСЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ, ГРОМАДСЬКИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

Понедільник Л. А.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України та археології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Волинська область, Україна

Серед когорти представників націоналістичного напрямку в літературі Волині й Холмщини 20–30-х рр. ХХ ст. був Володимир Островський (1881–1950 рр.). Сьогодні це прізвище поступово повертається в українську культуру. Одразу після проголошення незалежності України, 1991 р. у журналі «Дзвін» була опублікована повість прозаїка «Сміх землі». Рукопис цієї повісті зберігається у відділі україніки Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника [1, с. 66].